

TÓTH IVÁN

Törvényörök a Kr. e. 5. századi Athénban

Széljegyzet az ephialtési reformok történetéhez

Edward Hallett Carr *Mi a történelem?* című munkájában azt írja, hogy olykor irigykedve tekint az ókor vagy a középkor történelmével foglalkozó kollégáira káprázatos szaktudásukat látva, és csak az a gondolat nyújt számára némi vigaszt, hogy mindez a szaktárgyokra vonatkozó ismeretek hiányán nyugszik. Egy ókortörténésznek ugyanis Carr szerint nem kell bajlódnia azzal, hogy különválassza a történelmi tényeket a múlttal kapcsolatos egyéb tényektől, hisz az a kevés, ami megmaradt, mind történelmi tény. Ezzel szemben az újkor kutatójának, mivel nem adatott meg számára, hogy élvezhesse a készen kapott tudatlanságot, két fáradtságos feladattal is szembe kell néznie: egyrészt ki kell szűrnie a fontos tényeket, hogy azután történelmi tényekké alakítsa őket, másrészt történelmietlennek nyilvánítva ki kell rostálnia a jelentéktelen tényeket.¹

Azt hiszem, a legtöbb ókortörténész lemondana káprázatos szaktudásáról, és szívesen megbirkózna olyan feladatokkal, mint amilyenek egy újkortörténész előtt állnak, ha ez azt jelentené, hogy ókori szerzők írásainak tömegéből kellene leszűrnie a történelmi, illetve a történelmietlen tényeket. Vajon melyik ókortörténész ne örülne, ha például a peloponnésosi háborúról nemcsak szinte kizárólag Thukydides műve állna a rendelkezésünkre, hanem számos más, korabeli történetíró munkái is például Spártából vagy épp Korinthosból, melyek még a feldolgozás, szelektálás, összevetés fáradtságos történelmi feladatai előtt állnak?

„Gyanítom, hogy az ókori és középkori történelem egyik vonzereje még ma is az az illúzió, mintha minden rendelkezésre álló tényt helyére tudnánk tenni ...” – írja Carr.² Hogy ez az illúzió lenne-e az ókori vagy a középkori történelem vonzereje, abban nem vagyok biztos, mint ahogy abban sem, hogy minden rendelkezésünkre álló tényt vagy ránk maradt ókori forrást biztonsággal a helyére lehet tenni. Legtöbbször ennek éppen az ellenkezőjét tapasztalhatjuk. A bizonytalanság sokszor a források hiányából, szűkszávaságából vagy töredékes voltából fakad. A szelektálás, amit az évszázadok elvégeztek az ókori írók művein, nem mindig könnyíti meg az ókortörténészek feladatát. Ezért úgy gondolom, hogy mikor egy ókori forrás elemzésével foglalkozunk, akkor még inkább szem előtt kell tartanunk Marc Bloch intő szavait, miszerint a történész csak az egyszerűség kedvéért cserélheti fel néha a valószínűség nyelvét a bizonyosság nyelvével, a történelmi kritikának pedig meg kell elégednie azzal, hogy a bizonyosságból csak a valószínű vagy a valószínűtlen jut neki.³

*

¹ Carr, E. H.: *Mi a történelem?* Budapest, 1995. 12–14.

² Carr: *Mi a történelem*, 12.

³ Bloch, M.: *A történész mestersége*. Budapest, 1996. 94–95.

„Bizonyára világos mindenki előtt, hogy – noha a törvényhozás nagy fontosságú dolog –, ha az állam akármilyen jól is van megszervezve, alkalmatlan tisztviselőket jelöl ki a jól megalkotott törvények végrehajtására, ezzel nemcsak, hogy semmi haszna sincs jó törvényeiből, és neveltségessé válik, hanem ráadásul nagy károk és gyalázat is származik az állam számára az ilyen eljárásból.” (Plat. legg. 751B-C; ford.: Kövendi Dénes)

A névtelen athéni férfi Platón államelméleti munkájában, a Törvényekben (*Nomoi*) így hívja fel a krétai Kleinias figyelmét, hogy milyen nagy fontossággal bír a megfelelő tisztviselő kijelölése, akik alkalmasak arra, hogy a törvények szerint kormányozzák az államot.

Platón a Törvények hatodik könyvében írja le részletesen azokat a testületeket, melyek biztosítékot jelentenek egy ideális állam működéséhez. A város vezetésének legfontosabb testülete, mely örökös a város alkotmánya felett, a harminchét nemes jellemű férfiúból álló *nomophylaxok* (törvényőrök) hivatala. A testület tagjai csak ötvenedik életévüket már betöltött férfiak lehetnek, akiket írásos és név szerinti szavazás útján, több körben jelölnek ki háromszáz jeles polgár közül. Az így megválasztott *nomophylax* hetven éves koráig maradhat hivatalában, majd ezt követően le kell köszönnie, átadva helyét utódjának. A *nomophylaxok* felügyelik a törvények betartását, nekik kell gondoskodniuk a vagyonyliveltartásról, vezetniük a legsúlyosabb törvénysértési pereket és az ő soraikból kerül ki a platóni állam legfontosabb tisztviselője, az oktatásért felelős „miniszter” is (765D–766B).

A *nomophylaxok* Aristotelés *Politikájában* is megjelennek: „... három olyan vezető tisztség van, amelynek mintájára az egyes városállamok legfőbb hatóságukat megszervezik, ti. a törvényőrei (*nomophylakes*) a *probulosok* és a tanács: ezek közül a törvényőri arisztokratikus, a *probulosi* oligarchikus a tanács pedig demokratikus hivatal.” (Aristot. pol. 1323^a; ford.: Szabó Miklós)

A *nomophylaxok* azonban nemcsak filozófusok írásaiban bukkannak fel. Nem sokkal Aristotelés halála után az athéni Philochoros 17 könyvből álló helytörténeti munkájában, az *Atthisban* beszámol a *nomophylaxokról*, egy testületről, amely a tisztviselőket rákényszerítette a törvények betartására, és megakadályozta a törvényellenes javaslatok népgyűlés elé való kerülését Athénban. Philochoros írása csak töredékesen, kivonatokban maradt ránk (FGrHist 328 F64):

Harpokration s.v. *Nomophylakes*: „Egy bizonyos hivatalt hívtak így az athéniaknál, amely különbözött a *thesmothetésektől*. Deinarchos Himeraios és Pytheas elleni beszédekben, Philochoros pedig a hetedik könyvben részletesen kifejti róluk, hogy a tisztviselőket ők kényszerítették a törvények betartására.”

Lexicon Cantabrigiense p. 351, 10N: *Nomophylakes*: „Különböznek a *thesmothetésektől*, ahogy Philochoros (mondja) a hetedik könyvben. Az *archónok* ugyanis megkoszorúzza mentek fel az Arés dombra, míg a *nomophylaxok* fehér fejdísz viseltek, és az *archónokkal* szemben a nézőtérre foglaltak helyet. Az ünnepi felvonulást is ők vezették Pallas Athéné számára. A tisztviselőket rákényszerítették a törvények betartására; a népgyűlésben és a tanácsban pedig az ülés elnökeivel ültek együtt, hogy megakadályozzák, hogy a várost sérelem érje. Philochoros szerint heten voltak, és akkor állították fel őket, mikor Ephialtés csak a gyilkossági ügyekben való bíraskodást hagyta meg az *Areiospagosnak*.”

Phótios, (Suda) s.v. *Nomophylakes*: „Egyesek szerint olyanok, mint a *thesmothetések*. De ez nem így van. A *thesmothetések* ugyanis ősi szokás szerint megkoszorúzza mentek fel az Arés dombra, míg a *nomophylaxok* fehér fejdísz viseltek, és a nézőtérre a székeken ültek, szemben a kilenc *archónnal*. A *nomophylaxok* készítették elő az ünnepi felvonulást Pallas Athéné számára, mivel ők vitték a faszobrot a tengerhez. A tisztviselőket rákényszerítették a törvények betartására; a népgyűléseken pedig az ülés elnökeivel ültek együtt,

hogy megakadályozzák a szavazást, ha az nekik törvényellenesnek vagy a város számára károsnak tűnik.”

Arra vonatkozóan, hogy a *nomophylaxok* testülete mikor működött, csak a *Lexicon Cantabrigiense*-ben találunk konkrét utalást. A kivonat utolsó néhány sora szerint a *nomophylaxok* testületét az ephialtési reformok idején állították fel. Az, hogy Philochoros a hetedik könyvben szól róluk, illetve Harpokration utalása a két Deinarchos beszédre Himeraios és Pytheas ellen arra utal, hogy a testület a 4. század⁴ utolsó negyedében is létezett.⁵ A testület negyedik századi működését nem kérdőjelezzik meg a kutatók, azt viszont, hogy a *nomophylaxok* már a 5. században is léteztek, méghozzá közvetlenül Ephialtész reformjai után, a legtöbb történész elveti.

A *nomophylaxok* 5. századi létezését elutasító történészek érvei többnyire filológiai jellegű ellenvetések a szöveggel kapcsolatban. A *nomophylaxok* 5. századi működését kizáró kutatók abból indulnak ki, hogy a *Lexicon Cantabrigiense*-ben megőrzött kivonat utolsó sorai egy lexicographus kiegészítései, és Philochoros beszámolója kizárólag a 4. században működő testületre vonatkozik.⁶ Boeckh, aki az elsők között foglalkozott a kérdéskörrel (és akinek az érvelését a mai napig elfogadja sok történész), a *Lexicon Cantabrigiense* beszámolójának utolsó soraiban található interpolációra utaló jelek alapján kizárja, hogy a kivonat befejező sorai Philochorostól származnak. A *nomophylaxok* számát feltételezése szerint a szócikket író lexicographus az *Atthis* szóban forgó könyvének a számával (ti. hetedik könyv) cserélte fel. Emellett véleménye szerint a szokatlan *ta hyper tu sómatos* kifejezés is arra utal, hogy a lexikon utolsó sorai egy rosszul tájékozott grammatikus betoldásai. Boeckh, tovább érvelve a kivonat hitelessége ellen, felteszi a kérdést, hogyha valóban az ephialtési reformokat követően hívták életre a testületet, akkor Philochoros miért nem a harmadik könyv végén vagy a negyedik könyv elején tárgyalja a testület működését, ahol ezt időrendileg elvárhatnánk. Az *Atthisok* ugyanis szigorú kronológiai rendben tárgyalják az eseményeket, és a rendelkezésünkre álló töredékek alapján valószínűsíthető, hogy Philochoros a harmadik vagy a negyedik könyvben foglalkozott Ephialtész reformjaival. A *nomophylaxok* 5. századi létezése ellen szól az a tény is, hogy Philochoroston kívül semmilyen más forrás sem tesz említést a *nomophylaxok* hivataláról az ephialtési reformok kapcsán.

A fenti érvekkel kapcsolatban azonban több probléma is felvetődik. Cawkwell megjegyzése igen találó arra vonatkozóan, hogy ha a kivonat utalását egy lexicographus fantáziájának tulajdonítjuk – annak ellenére, hogy kétségtelenül több kérdés is felmerül egy ilyen testület 5. századi létezésével kapcsolatban –, az nem más, mint egyszerű kísérlet arra, hogy megszabaduljunk egy kényelmetlen bizonyítéktól.⁷ Már a múlt század közepén Ja-

⁴ A tanulmányban minden évszám Kr. e.-re vonatkozik.

⁵ Jacoby, F.: *Die Fragmente der griechischen Historiker III. Geschichte von Städte und Völker. B Suppl. A Commentary on Ancient Historians of Athens*. Berlin–Leiden, 1954. 336. A hatodik könyvben Philochoros Eubulos örökösének, Lykurgosnak az adminisztrációjával foglalkozik (lásd: FGGrHist 328 F57 és a hozzá tartozó kommentárt). Tehát az *Atthis* időrendi elrendezését figyelembe véve a hetedik könyvben Philochoros már phaléroni Démétrios kormányzását (317/6–307/6) tárgyalja.

⁶ Boeckh, A.: *Über den Plan der Atthis des Philochoros*. Kleine Schriften 5. Leipzig, 1871. 424–425.; Wilamowitz-Moellendorff, U. von: *Aristoteles und Athen I–II*. Berlin, 1893. II. 192.; Hignett, C.: *A History of the Athenian Constitution to the End of the Fifth Century*. Oxford, 1952. 209.; Rhodes, P. J.: *A Commentary on the Aristotelian Athenaion Politeia*. Oxford², 1993. 316.

⁷ „To suppose, as Hignett did (HAC [n. 9] 209) that »the ascription of the reform to 462 was due not to Philochorus but to the lexicographer, who misunderstood some allusion made by Philochorus to the events of 462 in his description of the creation of the Nomophylakes« seems to be a me-

coby, akinek érvelését Cawkwell elfogadja, szintén rámutatott Boeckh elképzeléseinek gyenge pontjaira.⁸ Jacoby felhívja a figyelmet arra, hogy ma már sokkal tisztább képünk van a kommentátorok és lexicographusok interpolációs szokásairól, mint a 19. század végén voltak, és ezeknek a tükrében nagyon is valószínűtlen egy olyan kiegészítés, mint amelyet Boeckh feltételez. A kivonat forrásául szolgáló hetedik könyv és a *nomophylaxok* esetleges, de egyáltalán nem bizonyos felcserélése, valamint a szokatlan *ta hyper tu sómatos* kifejezés használata a megszokott *ta phoinika* helyett nem elegendő érv ahhoz, hogy a kivonat befejező sorairól azt feltételezzük, hogy nem Philochorostól származnak. A harmadik és a negyedik könyvből alig néhány töredék maradt ránk, és a fennmaradt néhány sorból nem kaphatunk teljes képet a könyvek tartalmára vonatkozóan. Philochoros részletes beszámolója a *nomophylaxokról* a hetedik könyvben azonban nem zárja ki, hogy a szerző ne tett volna egy rövid említést a testület megalapításáról az ephialtési reformok kapcsán a harmadik vagy a negyedik könyvben. Az sokkal inkább elgondolkodtató, hogy amennyiben Philochoros először valóban a harmadik vagy a negyedik könyvben tett említést a *nomophylaxokról*, akkor a kivonatól miért nem onnan idéz, és miért éppen a hetedik könyvből. Ha megvizsgáljuk az *Atthis* felépítését, akkor megfigyelhetjük, hogy a hetedik könyvtől kezdve, mikor a szerző rátér a kortárs történelem tárgyalására, az elbeszélés sokkal részletesebbé válik, és egy adott könyvben sokkal rövidebb időszakot tárgyal.⁹ Jacoby a ránk maradt töredékek alapján arra következtet, hogy Philochoros a hetedik könyvben phaléroni Démétrios uralma idején működő hivatalokkal és intézményekkel (*apostoleis, nomophylakes, gynaikonomoi*) foglalkozott, részletesen tárgyalva feladataikat és történeti fejlődésüket.¹⁰ Philochoros *politeiája* valószínűleg nagyrészt rendszerező leírás volt, szemben az Aristotelés neve alatt fennmaradt¹¹ *Athéni állammal*, amely egy történeti és egy, az athéni állam intézményeit rendszerező részre oszlik. Annak ellenére, hogy Philochoros történeti leírásai – Jacoby véleménye szerint – csak visszatekintő kitérések lehettek, feltehetőleg még így is több történeti adattal szolgáltak, mint Aristotelés műve. Így érthetőbbé válik, hogy a szócikket készítő grammatikus miért inkább a hetedik könyvből merítette adatait. Míg Philochoros a harmadik és a negyedik könyvben valószínűleg éppen csak említést tett a testület megalapításáról, addig a hetedik könyvben Démétrios rendszere kapcsán a 4. századi testület mellett részletesen kitért a *nomophylaxok* 5. századi működésére is, ezért a kivonatól valószínűleg inkább a hetedik könyvet használta forrásául, ahol sokkal több adathoz juthatott a *nomophylaxokra* vonatkozóan, mint a harmadik vagy a negyedik könyvben. Ezt a feltevést erősíti meg Harpokration is, aki szerint Philochoros a hetedik könyvben részletesen beszámol a *nomophylaxokról* (*diexélthe peri autón*). A *Lexicon Cantabrigiense* és Phótios kivonata azonban valószínűleg Philochoros beszámolójának csak rövidített változatát őrizte meg. A *nomophylaxok* megalapításáról Ephialtész reformjait követően Philochoroson kívül valóban egyetlen egy forrás sem szól. Jacoby azonban joggal hívja fel a figyelmet arra, hogy az 5. századi athéni intézményekről tudásunk igen hiányos, és több esetben csak egy forrás áll rendelkezésünkre az adott intézményről. Ilyen például az *apodek-*

thod of getting rid of inconvenient evidence.” Cawkwell, G. L.: *Nomophylakia and the Areopagus*. Journal of Hellenic Studies, vol. 108. (1988) 12.

⁸ Jacoby: *Die Fragmente der griechischen Historiker III. B Suppl.*, 242. 8. jegyzet

⁹ Lásd: Függelék, táblázat.

¹⁰ Jacoby: *Die Fragmente der griechischen Historiker III. B Suppl.*, 336.

¹¹ Aristotelés szerzősége vitatott. Lásd: Németh György (szerk.): *Államéletrajzok*. Budapest², 2002. 158–159.

tések, *neórosok* és a *xenodikések* hivatala.¹² Ha mindezek ellenére fenntartjuk, hogy a *Lexicon Cantabrigiense* utolsó sorai egy grammatikus önkényes betoldásai, akkor választ kell adnunk arra a kérdésre, hogy vajon mit érthetett félre, vagy milyen érdeke fűződött ahhoz a kivonatolónak, hogy ezt a néhány sort a philochorosi beszámolóhoz toldja. Erre a kérdésre mindezidáig nem sikerült választ adniuk a szöveg hitelességét elutasító kutatóknak. Amíg viszont a fenti kérdésre nem születik megnyugtató válasz, addig semmi okunk nincs rá, hogy megkérdőjelezzük a lexikon beszámolójának philochorosi eredetét.

A filológiai pengeváltások – mindamellert, hogy véleményem szerint Jacoby érvei meggyőzően mutatnak rá, hogy a kivonat utolsó sorai Philochoros *Atthis*-ből származnak – önmagukban nem visznek közelebb minket a kérdés megválaszolásához, hogy vajon létezett-e ilyen testület Ephialtés reformjait követően.¹³ Ugyanis ha elfogadjuk, hogy a lexikon szócikkének utolsó sorai Philochorostól származnak, még akkor sem állíthatjuk, hogy a beszámoló hiteles, hiszen Philochoros is tévedhetett, vagy félreérthetett bizonyos utalásokat. Ha azonban figyelembe vesszük Philochoros történetírói képességeit és megbízhatóságát, akkor azzal a lehetőséggel is számolnunk kell, hogy tudósítása a törvényőrök 5. századi működéséről hiteles. A források hiánya miatt a *nomophylaxok* 5. századi létezése inkább történeti lehetőségek kérdése, ezért több eredménnyel kecsegtet, ha azt vizsgáljuk meg, hogy a Philochoros által leírt testület mennyire illeszthető be az ephialtési reformok történetébe.

462/1-ben Ephialtés, Sophónidés fia jelentős alkotmányos reformokat kezdeményezett, mely intézkedések Athén ősi tanácsát, az *Areiospagost* megfosztották addigi politikai befolyásától, és csak a vallási hagyomány által szentesített hatáskörét, a gyilkossági ügyekben való bíraskodást hagyták meg számára.

Annak ellenére, hogy az ephialtési reformokra általában úgy tekintünk, mint az athéni demokrácia kialakulásának egyik mérföldkövére, Ephialtés reformjairól tudásunk rendkívül hiányos. Az Ephialtés törvényeit tartalmazó kőtáblákat 404-ben a harmincak eltávolították az *Areiospagos*ról (Ath. pol. 35.2). Az 5. század végét követően tehát senki sem találkozott ezekkel a törvényekkel, így nem tudhatjuk pontosan, hogy mit tartalmaztak ezek a reformok. A reformokról a leghosszabb és legrészletesebb beszámolót az *Athéni államban* találjuk (Ath. pol. 25).¹⁴ A modern kutatók több kérdésre is választ keresnek az ephialtési reformokkal kapcsolatban.¹⁵ A mi szempontunkból négy kérdés a legfontosabb: (1) Milyen jogokat veszített el az *Areiospagos* a reformok következtében? (2) A Philochoros által leírt testület és az *Areiospagos* elveszített jogai között kimutatható-e valamiféle kapcsolat? (3) Hogyan mentek végbe a reformok? (4) Miért volt szükség a *nomophylaxok*ra a reformokat követően?

(1) Sajnos forrásaink igen szűkszavúan szólnak arról, hogy pontosan milyen jogoktól fosztotta meg Ephialtés az *Areiospagost*. Plutarchos szerint az Arés dombi tanács a refor-

¹² Jacoby: *Die Fragmente der griechischen Historiker III. B Suppl.*, 243. 11. jegyzet

¹³ A *proedroi* szó feltűnése a kivonatokban, ami nyilván anakronizmus (*proedrosok* csak 403/2 és 379/8 között helyettesítették a *prytanisok*at. Lásd: Rhodes: *A Commentary on the Aristotelian Athenaion Politeia*, 534.), nem jelenti azt, hogy Philochoros beszámolója nem hiteles, és az 5. században nem voltak *nomophylaxok*. A *prytanisok* időleges felváltását *proedrosok*ra csak a modern kutatók fedezték fel, az ókori szerzők nem. Lásd: O'Sullivan, L.: *Philochorus, Pollux and the Nomophylakes of Demetrius of Phalerum*. *Journal of Hellenic Studies*, vol. 121. (2001) 54. 18. jegyzet

¹⁴ Egyéb helyek: Aristot. pol. 1274^{a7}; Plut. *Kim.* 15.2–3, *Per.* 9.5, *mor.* 812d; Diod. XI 77.6; Paus. I 29.15.

¹⁵ Az ephialtési problémakör összefoglalását lásd: Rhill, T.: *Democracy denied: why Ephialtes attacked the Areiospagos*. *Journal of Hellenic Studies*, vol. 115. (1995) 87–98.

mok következtében elveszítette a legfőbb ügyekben gyakorolt bírósági jogkörét (Plut. *Kim.* 15.2–3; *Per.* 9.5). Aristotelés a következőket írja: „Azzal kezdte [ti. Ephialtés], hogy az *areopagiták* közül sokakat eltávolított oly módon, hogy hivatali ténykedésük miatt perbe fogta őket. Azután Konón *archónsága* idején megfosztotta a tanácsot az összes újabb megbízatásokról (*ta epitetha*), melyek alapján az államrend őre volt (*di' hón én hé tés politeias phylaké*), és azokat részben az ötszázaknak, részben a népnek és a bíróságoknak adta át.” (Ath. pol. 25.2).¹⁶

Hogy választ kapjunk első kérdésünkre, alaposabb vizsgálat alá kell vetnünk a következő szövegrészt: „... megfosztotta a tanácsot az újabb megbízatásokról, melyek alapján az államrend őre volt ...”. Az „újabb megbízatások” (*ta epitetha*) kifejezés tartalma homályos. Nem tudjuk pontosan, hogy Aristotelés mit értett újabb megbízatásokon, és hogy ezeket mikor szerezte az *Areiospagos*. Jacoby szerint a kifejezés az *Athéni állam* 23.1,2 beszámolójára utal vissza, amelyben szó esik arról, hogy az *Areiospagos* befolyása megnőtt a perzsa háborúk után, mivel az Arés dombi tanács elévülhetetlen érdemeket szerzett a Salamis mellett vívott ütközet győztes kimenetelében.¹⁷ Jacoby feltételezése azonban több problémát is felvet. Először is, a salamiszi ütközetről és az azt megelőző eseményekről szóló legfontosabb forrásunk, Hérodotos nem tesz említést az *Areiospagos* kiemelkedő szerepéről a csata kapcsán. Másodszor nehezen hihető, hogy végveszélyben egy athéninak 8 drachmát kellett fizetni ahhoz, hogy harcba szálljon saját hazája megvédéséért.¹⁸ Harmadszor pedig Aristotelés is megerősíti, hogy az *Areiospagos* semmiféle határozat révén nem kapta meg a főhatalmat (Ath. pol. 23.1).

Az *Athéni államban* az *archónok* feladatainak leírásánál a *ta epitetha* kifejezés mint az ősi (*patria*) dolgok ellentéte jelenik meg: „Hogy pedig ez a legvégső a tisztségek között, azt mutatja az is, hogy az *archón* semmit sem intéz az ősi dolgok közül (*to méden tón patrión ton archonta dioikein*), mint a *basileus* és a *polemarchos*, hanem csak azokat, amelyeket később vezettek be (*all' haplós ta epitetha*), s így csak újabban lett nagy jelentőségű ez a tisztség, miután ezek az újabb köteleességek megnövelték (*tois epithetois auxétheisa*).” (Ath. Pol. 3.3)

Rhodes feltételezése szerint elképzelhető, hogy a reformok idején az újabb megbízatások, illetve az ősi rend (*patria nomima*) kifejezések a két egymással szemben álló politikai erő jelszavai voltak. Míg Ephialtés és tábora azt hangoztatta, hogy az *Areiospagost* csupán új megbízatásaitól igyekeznek megfosztani, addig a konzervatívok azzal vágtak vissza, hogy ezek a jogok ősi jogok.¹⁹

Wallace-nek két nyomós kifogása van a fenti elmélettel szemben: 1. Az *Areiospagos* eredetileg gyilkossági ügyekben ítélkező bírói testületként jött létre, és ezt az athéniak jól tudták, vagyis minden ezután szerzett jogot járulékosnak vagy újnak tekintettek, éppen ezért nehezen érthető, hogy miért lett volna ez vita tárgya. 2. Nem áll rendelkezésünkre semmilyen kortárs beszámoló, amely megerősítené egy ilyen politikai vita létezését. Wallace szerint a *ta epitetha* kifejezés az *Areiospagos*nak a gyilkossági ügyekben való bírói hatáskörén kívül eső jogait foglalja magában. Véleménye szerint ezt a feltevést erősíti az a tény is, hogy Ephialtés csak ezt a jogkört hagyta meg az *Areiospagos* kezében.²⁰

¹⁶ Az *Athéni államból* vett idézeteket Ritoók Zsigmond fordításában közlöm.

¹⁷ Jacoby: *Die Fragmente der griechischen Historiker III. B Suppl.*, 20. 11. jegyzet

¹⁸ Vö. Wallace, R. W.: *The Areopagos Council, to 307 B. C.* Baltimore, 1989. 78.

¹⁹ Rhodes: *A Commentary on the Aristotelian Athenaion Politeia*, 314–315.

²⁰ Wallace: *The Areopagos Council, to 307 B. C.*, 85–87.

Cawkwell kétségbe vonja, hogy az athéniaknak az ephialtési reformok idején pontos képük lett volna arról, hogy mi volt az *Areiospagos* eredeti funkciója. Cawkwell azon az állásponton van, hogy a *ta epitetha* kifejezés a korai 4. században bukkant fel, és az *Areiospagos* Ephialtés óta nem gyakorolt, de a restaurált demokrácia során ismét megszerzett jogait jelöli. Aristotelés ezt vetíti vissza az 5. század derekára.²¹

A fenti elméletek közül talán Wallace-é a legelfogadhatóbb, de teljesen Cawkwell feltevését sem zárhatjuk ki, bár nehéz elképzelni, hogy az athéniak ne lettek volna tisztában egyik legősibb testületük eredeti funkciójával az 5. században. Bármilyen legyen is a magyarázat arra, hogy honnan eredeztethető és mit jelent a fenti kifejezés, nem visz közelebb minket a kérdés megválaszolásához, hogy milyen jogokat veszített el az *Areiospagos* 462/1-ben. Több eredményre juthatunk, ha figyelmünket „az államrend őre” (*hé tés politeias phylaké*) kifejezésre fordítjuk.

Az *Athéni államban* olvashatjuk, hogy Drakónt megelőzően az *areopagiták* tanácsának az volt a feladata, hogy őrkdjék a törvények felett (*diatérein tus nomus*) (Ath. Pol. 3.6); Drakón idején az *Areiospagos* tanácsa volt a törvények őre (*phylax én tón nomón*), s ügyelt a tisztviselőkre, hogy a törvények szerint kormányozzanak (*kai diatérei tas archas hopós kata tus nomus archósín*) (Ath. Pol. 4.4); Solón az *areopagiták* tanácsára bízta a törvényekre való felügyeletet (*etaxen epi to nomophylakein*), mint ahogy korábban is ez volt az állam felügyelő szerve (*episkopos usa tés politeias*), ez ügyelt a legtöbb és legfontosabb államügyre, és ez büntette meg a bűnösöket, amihez pedig jogában állt mind pénzbüntetést, mind testi fenytéket alkalmazni (Ath. Pol. 8.4). Plutarchos is beszámol arról, hogy Solón az *Areiospagos* tanácsát az államrend felügyelőjének és a törvények őrének tette meg (*episkopos pantón kai phylaka tón nomón*) (Plut. Sol. 19.2). Sajnos sem az *Athéni állam*, sem más forrás nem közli velünk, hogy mit jelentett pontosan a törvények feletti felügyelet, vagyis a *nomophylakia*. Egyesek azt feltételezik, hogy a *nomophylakia* a népgyűlés által hozott törvénytelen vagy nemkívánatos határozatok megakadályozását foglalta magában.²² Később Ephialtés reformjai után a *graphé paranomón* töltötte be ezt a szerepet. Hignett szerint az *Areiospagos* törvények feletti felügyelete nem egy meghatározott eljárást jelentett, hanem összefoglaló neve volt az *Areiospagos* különböző jogainak, melyek birtokában képes volt arra, hogy a fennálló törvényeket betarttassa.²³ Rhodes kiegészítve a fentieket azt feltételezi, hogy a *nomophylakia* mint az *Areiospagos* jogainak összefoglaló leírása először Drakón idejében (621), a törvények írásba foglalásakor bukkant fel vagy esetleg még Drakónt megelőzően. Majd az idő előrehaladtával, ahogy a körülmények változtak, és nőtt

²¹ Cawkwell: *Nomophylakia and the Areopagus*, 1–2.

²² Wade-Gery, H. T.: *Essays in Greek History*. Oxford, 1958. 130–131., 146–147. Solón, miután meghozta törvényeit, gondoskodott róla, hogy ne változtassák meg azokat. Megeskette az athéniakat, hogy törvényeit tíz évig érvényben tartják (Hdt. I.29). Az *archónok* szintén felesküdtek a törvények betartására (Ath. pol. 7.1, Plut. Sol. 25). Démosthenésnél fennmaradt egy valószínűleg Solón idejéből származó törvény, miszerint, ha egy tisztviselő vagy egy polgár a törvények (*thesmoi*) megváltoztatásával kísérletezik, akkor őt és utódait polgárjog-vesztés (*atimos*) sújtja (Demosth. 23.62–63). Könnyen elképzelhető, hogy Solón a város legtekintélyesebb tanácsát, az *Areiospagost* szemelte ki törvényei felügyeletére, és a tanácsnak jogában állt megakadályozni a törvényellenes javaslatokat, határozatokat. Vö. Wallace: *The Areopagos Council, to 307 B. C.*, 58.

²³ Hignett: *A History of the Athenian Constitution to the End of the Fifth Century*, 90–91., 127–128., 208–209. Cawkwell szerint a *nomophylakia* az *Areiospagos* kezében *cura morumot* is jelentett. Lásd: Cawkwell: *Nomophylakia and the Areopagus*, 9–11.

a tanács tekintélye, az *Areiospagos* új módszerekkel felügyelte a törvényeket anélkül, hogy ezeket a jogköröket világosan meghatározták volna.²⁴

Wallace jogosan hívja fel figyelmünket Rhodes elméletének egyik gyenge pontjára: a törvényeket Drakón és Solón idejében *thesmoinak* hívták, nem pedig *nomoinak*. Ennek tükrében Wallace két értelmezési lehetőséget kínál: 1. a *nomophylakia* kifejezés csak azután jelent meg, hogy a *nomos* szó az írott vagy kodifikált törvényre vonatkozott (5. század). Ebben az esetben a *nomophylakia* jelentése az írott törvények védelme. 2. A *nomophylakia* elnevezés Solón idejében született, és az *Areiospagos* Solóntól kapott jogköreit foglalja magában. Wallace ez utóbbi mellett érvel. Elképzelése szerint a *nomophylakia* az alkotmány (*politeia*) védelmét jelentette.²⁵

A kutatók általában az *Areiospagos* „törvények feletti felügyeletéhez” kapcsolják a tisztviselők ellenőrzését is. Az ephialtési reformokat követően Athénban két eljárás szolgált a tisztviselők ellenőrzését: a *dokimasia* (Ath. pol. 55.2–5) és az *euthynai* (Ath. pol. 48.4–5, 54.2). A *dokimasia* intézménye a leendő tisztviselők „átvilágítását” jelentette. Az eljárás a jelölteknek a hivatal betöltésére való alkalmasságát vizsgálta. A hivatalukat elhagyó tisztviselőknek is számot kellett adniuk hivatali tevékenységükről. Ezt az eljárást hívták *euthynainak*. Hogy ezek a vizsgálatok pontosan mikor alakultak ki, és hogy 462 előtt az eljárásokat melyik testület végezte, a források hiánya miatt nem tisztázott. Aristotelés szerint Drakón idején az *Areiospagos* ügyelt a tisztviselőkre, hogy azok a törvényeknek megfelelően kormányozzanak (Ath. pol. 4.4). Az Árés dombi tanács tisztviselők feletti felügyeletének a jogát támaszthatja alá az Andokidésnél fennmaradt Teisamenos rendelet is 403-ból: „Az *Areiospagos* felügyelje a törvényeket (*epimeleisthó tón nomón*), hogy a tisztviselők betartsák a fennálló törvényeket (*tois keimenois nomois chróntai*).” (And. Myst. I. 84)

Egyes történészek szerint ezek a források csak azt mutatják meg a számunkra, hogy a 4. században, Démostenés idejében milyen jogköröket tulajdonítottak az *Areiospagos*nak, és az 5. századra, illetve a korábbi időszakokra vonatkozóan nem szolgálnak adatokkal.²⁶ E néhány kutató azonban figyelmen kívül hagyja azt a körülményt, amit egyébként maguk is elismernek, hogy Teisamenos valószínűleg 403-ban az *Areiospagos* ősi vagy legalábbis ősi-nek vélt jogait állította vissza. Tehát legkésőbb az 5. század végén a tisztviselők ellenőrzése mint az *Areiospagos* ősi jogköre van jelen az athéni köztudatban.²⁷

A *dokimasia* eljárást, legalábbis a leendő *archónok*ra vonatkozóan, általában az *Areiospagos*nak tulajdonítják. Azonban úgy tűnik, hogy az *euthynai* nem az Árés dombi tanács hatásköre alá tartozott.²⁸

²⁴ Rhodes: *A Commentary on the Athenian Politeia*, 316.

²⁵ Wallace: *The Areopagos Council, to 307 B. C.*, 55–64.

²⁶ Day, J. – Chambers, M.: *Aristotle's History of Athenian Democracy*. Berkeley–Los Angeles, 1962. 127.; Hansen, M. H. – Elkorg, B.: *Aeropagosrådets Historie i 4. Årh. og Samtidens Forestillinger om Rådets Kompetence for Eftaltes*. Mus. Tusc. (Copenh.), 1973. 24., 31. Vö. Wallace: *The Areopagos Council, to 307 B. C.*, 57.

²⁷ Wallace joggal írja, hogy Teisamenos valószínűleg nem a semmiből találta ki az *Areiospagos* felügyeleti jogát, hanem a tanács ősi jogát élesztette újra. Lásd: Wallace: *The Areopagos Council, to 307 B. C.*, 57–58.

²⁸ Rhodes mindkét eljárást az *Areiospagos*nak tulajdonítja. Lásd: Rhodes: *A Commentary on the Aristotelian Athenian Politeia*, 316–317. Hignett elutasítja, hogy az *Areiospagos* végezte volna a *dokimasiát*. Lásd: Hignett: *A History of the Athenian Constitution to the End of the Fifth Century*, 90–91., 203–208. Rhill, Wallace-re hivatkozva elfogadja Aristotelés beszámolóját, miszerint Solón a *démos* kezébe adta az *euthynait* (pol. 1274^a 15–18, 1281^b 32–35) és elutasítja, hogy az *euthynai* az *Areiospagos* hatáskörébe tartozott, de a *dokimasiát* az *Areiospagos*nak tulajdonítja. Lásd:

Még egy eljárás van, amelyet a történészek összekötnek a *nomophylakiával*. Ez az *eisangelia*.²⁹ Az *eisangelia* valószínűleg már Solón idejében az *Areiospagos* hatásköre alá tartozott (Ath. pol. 8.4).³⁰ Az *eisangelia* hazaárulási vádemelést jelentett, amely magában foglalta a különböző államellenes cselekményeket, úgymint a kikötőben való gyűjtogatást, állami iratok elpusztítását, az állam érdekei ellen megvesztegetés miatt elhangzó szónoklatokat, az ellenséghez felhatalmazás nélküli távozást, a sereg elárulását, sőt a házasságtörést is.³¹ A reformok után az *eisangelia* az ötszázak tanácsának és a népgyűlésnek vagy az ötszázaknak és a bíróságoknak a kezébe került.

Az *eisangelia*, a tisztviselők felügyelete, az alkotmány védelme és esetleg még a törvénytelennek ítélt javaslatok benyújtásának a megakadályozása jelentős politikai hatalmat jelenthetett az *Areiospagos* kezében. Valószínűleg Ephialtés ezektől a jogoktól akarta megfosztani az *Areiospagos* tanácsát, amikor Konón archónsága idején támadást intézett a testület ellen.³²

2. Most térjünk vissza Philochoros beszámolójához, és vizsgáljuk meg, hogy a *nomophylaxok* feladatai milyen kapcsolatban állnak az *Areiospagos* reformok következtében elveszített jogaival. Philochoros szerint a *nomophylaxok* kényszerítették a tisztviselőket a törvények betartására, és megakadályozták a szavazást a népgyűléseken, ha az törvényellenesnek vagy a város számára károsnak tűnt. A Philochoros által leírt testület feladatai, vagyis a tisztviselők ellenőrzése és a törvényellenes vagy az állam számára káros javaslatok szavazásra bocsátásának megakadályozása részben megfelel azoknak a jogoknak, melyeket az *Areiospagos* feltehetően 462/1 után elveszített.³³

3. Arra a kérdésünkre, hogy a reformok hogyan mentek végbe, az *Athéni államban* csak igen szűkszavú választ találhatunk. Aristotelés szerint az *Areiospagos* jogait Ephialtés részben az ötszázaknak, részben a népnek és a bíróságoknak adta át (Ath. pol. 25.2). A *nomophylaxok* testületét a beszámoló nem említi. Aristotelés hallgatása azonban nem elegendő ahhoz, hogy teljesen kétségbe vonjuk a *nomophylaxok* 5. századi létezését. Két fontos tényező nem szabad hogy elkerülje a figyelmünket. Egyfelől figyelembe kell vennünk, hogy az *Athéni állam* leírása a 22. és 27. caputok között tele van politikai célzatú történetekkel.³⁴ Talán a reformok szűkszavú leírása és a *nomophylaxok* felállításának elhagyása is azzal magyarázható, hogy a szerző nagyobb jelentőséget tulajdonított Themistoklés szerepé-

Rhill: *Democracy denied: why Ephialtes attacked the Areiospagos*, 89–90. Bár a kutatók között nincs teljes egyetértés abban, hogy hogyan is folyt 462 előtt a tisztviselők ellenőrzése, bizonyos, hogy már korábban, a visszaélések megjelenése miatt is szükség volt valamilyen ellenőrzésre, és nagyon valószínű, hogy Athén legbefolyásosabb testülete, az *Areiospagos* valamilyen formában ebben az ellenőrzésben szerepet vállalt.

²⁹ Lásd: Harpokrátió s.v. *eisangelia*, Pollux 8.53.

³⁰ Wallace: *The Areopagos Council, to 307 B. C.*, 64–69.

³¹ Lásd: Hypereidés védőbeszéde Lykophrón mellett in: Horváth László: *Az athéni Hypereidés beszédei és stílusának ókori megítélése*. Budapest, 2001. 47–56.

³² Rhodes szerint Ephialtés számára Themistoklés elítélése és Kimón felmentése volt a közvetlen kiváltó ok, ami miatt meg akarta fosztani az *Areiospagost* a fenti jogoktól. Lásd: Rhodes: *A Commentary on the Aristotelian Athenaion Politeia*, 317., 335–336.

³³ A *nomophylaxok* feladatai és az *Areiospagos* elveszített jogai között fennálló kapcsolatra O' Sullivan is rámutatott. Lásd: O' Sullivan: *Philochorus, Pollux and the Nomophylakes of Demetrius of Phalerum*, 53.

³⁴ Jacoby: *Die Fragmente der griechischen Historiker III. B Suppl.*, 242–243. 9. jegyzet

nek,³⁵ mint a reformokról való részletes tudósításnak. Másfelől Aristotelés néhány homályos utalása arra enged következtetni, hogy a reformok végbemenetele sokkal összetettebb és bonyolultabb folyamat volt, mint ahogy az az *Athéni állam* 25.2 leírásából kiderül. A 27. caput elején olvashatjuk, hogy miután Periklész lett a népvezér, az *Areiospagos* még megfosztotta egytől-mástól (*tón Areopagitón enia pareileto*). Hogy mi volt az a néhány dolog, nem tudjuk. Az *Athéni államban* Ephialtés mellett egy másik reformer is megjelenik: Archedestratos (Ath. pol. 35.2). Archedestratosról semmit sem tudunk. Nevét nem említi másik forrás, így azt sem tudjuk, hogy milyen szerepet játszott a reformokban.

A reformok valószínűleg nem egyik napról a másikra mentek végbe. Ezt látszik alátámasztani az is, hogy az *Areiospagos* feladatainak átvételéről 462/1 után a hagyományban nem találunk adatokat. Nincs pontos adatunk például arról, hogy a tisztviselők ellenőrzését végző eljárásokat, a *dokimasiát* és az *euthynait* közvetlenül az ephialtési reformok után vették át a bíróságok, illetve az ötszázak tanácsa. Ezek az eljárások csak az 5. század végén jelennek meg a forrásokban. A törvényellenes javaslatok szavazásra bocsátásának megakadályozása a népgyűléseken, mely eljárás *graphé paranomón* néven vált ismertté, szintén csak az 5. század végén kerül elő forrásainkban.³⁶ Tehát egy rövid életű testület létezése, amely közvetlenül a reformok után ideiglenesen örökölte az *Areiospagos* egyes jogait, nem zárható ki a rendelkezésünkre álló források alapján. Valószínűleg a *nomophylaxok* röviddel létrehozásuk után megszüntették,³⁷ hiszen a testületet nem említik a források, holott néhány esetben joggal elvárhatnánk a felbukkanását.³⁸

4. Ha nem utasítjuk el Philochoros beszámolójának hitelességét, és fenntartjuk, hogy létezhetett egy ilyen rövid életű testület Ephialtés reformjait követően, kétségtelenül szembe kell néznünk olyan kérdésekkel, melyek megválaszolása a források hiánya miatt nem mindig lehetséges, vagy ha mégis, akkor is csak a legnagyobb óvatosság mellett tehetjük meg azt. A legfontosabb kérdésnek az tűnik, hogy vajon mi szükség lehetett egy ilyen szűk körű testület létrehozására egy olyan demokratikus folyamatban, amely épp azt a célt volt hivatva szolgálni, hogy egy arisztokratikus berendezkedésű, viszonylag kis számú testület kezéből a *démós* kezébe adja át a hatalmat. Régen vita folyik arról a kutatók között, hogy Ephialtés reformjai mennyiben hoztak radikális változásokat Athén politikai berendezkedésében. Vannak kutatók – főleg a múlt század közepén megjelent tanulmányok mutatják ezt a tendenciát –, akik szerint Ephialtés egy már egyébként is haldokló testületnek adta meg a végső dőfést, és a reformok csak meggyorsították azt a folyamatot, amely egyébként is bekövetkezett volna.³⁹ Az elmúlt néhány évtizedben megjelent tanulmányok, írások

³⁵ Themistoklész részvétele az ephialtési reformokban anakronizmus. Lásd erről: Rhodes: *A Commentary on the Aristotelian Athenaion Politeia*, 319–320.

³⁶ A *graphé paranomón* először 415-ben jelenik meg. Lásd: And. Myst. I. 17.

³⁷ Jacoby: *Die Fragmente der griechischen Historiker III. B Suppl.*, 339. Talán a testület tisztavirág életű működése okozta, hogy az *Athéni állam* szerzője nem tulajdonított különösebb jelentőséget a *nomophylaxok*nak.

³⁸ Például az arginusai csata győztes hadvezéreinek perében (Xen. Hell. I.7) vagy Nikias feltehetően törvényellenes felszólalásánál a szicíliai hadjáratról való szavazás megismétlésével kapcsolatban (Thuk. VI. 14).

³⁹ Wade-Gery: *Essays in Greek history*, 105.; Ruschenbusch, E.: *Ephialtes*. *Historia*, Jg. 15. (1966) 369–376. Wade-Gery szerint 487 után, amikor az *archónok*at már sorsolással választották (Ath. pol. 22.5), jelentősen meggyengült a testület hatalma. Cawkwell meggyőzően érvel amellett, hogy ez a változás nem befolyásolta különösképpen az *Areiospagos* hatalmát (lásd: Cawkwell: *Nomophylakia and the Areopagus*, 4–7.), Rhill pedig felhívja a figyelmünket arra, hogy még így is csak egy szűk társadalmi rétegből sorsolhattak *archónok*at, jelesen az ötszáz mérősök és a lovagok

azonban jelentős belpolitikai fordulatnak értékelik a reformokat.⁴⁰ Ez utóbbi vélemény jóval megalapozottabbnak látszik, mint az, hogy Ephialtés reformjaiban csak a formális megerősítését lássuk egy már egyébként is bekövetkezett hatalomeltolódásnak. A forrásainkban több utalást is találhatunk arra, hogy a demokratikus reformok keresztülvitele – annak ellenére, hogy Athén politikai berendezkedése kétségtelenül egyre inkább a demokratizálódás felé haladt – Ephialtés és támogatói számára nem volt egyszerű feladat, és heves ellenállásba ütközött a Kimón által vezetett arisztokratákat képviselő konzervatív erőkkel szemben. Ephialtés nyilván nem véletlenül Kimón távollétében tette meg javaslatait a népgyűlésen (Plut. *Kim.* 15. 1–2), majd közvetlenül a reformok után nem véletlenül lett politikai gyilkosság áldozata.⁴¹ Visszatérését követően Kimón nem véletlenül tett heves próbálkozásokat arra, hogy visszaállítsa az *Areiospagos* jogait (Plut. *Kim.* 15. 3–5), majd sikertelen próbálkozásai után nem véletlenül osztrakizálták a konzervatív vezetőket (Plut. *Kim.* 17.3; *Per.* 9.5). Thukydidész azt is leírja, hogy a tanagrai (458/7) csata előtt voltak néhányan Athénban, akik szerették volna behívni a spártaiakat, hogy véget vessenek a demokráciának (Thuk. I. 107.). Ezek az események mind azt mutatják, hogy a reformok komoly belpolitikai csatározásokat váltottak ki, és a konzervatív erők nem adták át könnyen politikai befolyásukat a *démos*nak. Belpolitikai feszültségre utaló nyomokat nemcsak történeti forrásokban találhatunk, de a tragédiaköltészetben is. Aischylos a 458-ban – az *Oresteia* trilógia utolsó részeként – bemutatott *Eumenidések*ben különös figyelmet szentel az *Areiospagos* tanácsának:

„E meg nem vesztegethető tanácsot itt,
e hajthatatlan tiszteset, mely szunnyadók
fölött örökkön éber őr, fölállítom.”

(Aischyl. *Eum.* 704–706. Ford.: Devecseri Gábor)

Néhány sorral lejjebb a darabban Aischylos a várost megosztó pártviszályokra is többször utalást tesz:

„És a jólnemlakó
csúnya vész, a pártviszály (*stasis*)
itt ne zúgjon, esdem én;
itthoni vért, feketét ne igyon föl a por, hogy

köréből. Lásd: Rhill: *Democracy denied: why Ephialtes attacked the Areiospagos*, 90–91. Ruschenbusch szerint Ephialtés és reformjainak jelentősége inkább a 4. század terméke, mintsem történeti tény. Elméletének látványos és meggyőző cáfolatát lásd: Cawkwell: *Nomophylakia and Areopagus*, 7–8.

⁴⁰ Cawkwell: *Nomophylakia and the Areopagus*, 1–12.; Rhill: *Democracy denied: why Ephialtes attacked the Areiospagos*, 87–98.; Rhodes: *A Commentary on the Aristotelian Athenaion Politeia*, 314–317.; Sealey, R.: *Ephialtes*. *Classical Philology*, vol. 59. (1964) 11–22.

⁴¹ Ephialtés halálának körülményei tisztázatlanok maradtak. Antiphón szerint sosem találták meg a gyilkost (Caed. Her. 68). Idomeneus szerint Periklész ölte meg irigység miatt (FGrHist 338 F8). Plutarchos cáfolja Idomeneus állítását, és a politikai gyilkosság mellett foglal állást (*Per.* 10.7). Aristotelész a tanagrai Aristodikoszt nevezi meg Ephialtés gyilkosaként (Ath. pol. 25.4). Valószínűleg a konzervatív körök bérelték fel, de hogy pontosan ki vagy kik, nem lehet tudni. Ephialtés meggyilkolásával kapcsolatban lásd még: Rhodes: *A Commentary on the Aristotelian Athenaion Politeia*, 322.; Sommerstein, A. H.: *Sleeping safe in our beds: assassination and the Oresteia*. In: Molyneux, J. H. (ed.): *Literary responses to civil discord*. Nottingham, 1993. 1–17.

*ne kérjen majdan
megtorolón polgár-
vért: s le ne dőljön a vár;”*

(Aischyl. Eum. 976–83. Ford.: Devecseri Gábor)

Az *Areiospagos* tanácsának felbukkanása Aischylos darabjában néhány évvel a reformokat követően és a tragédiában a pártviszályoktól óvó sorok is mind azt bizonyítják, hogy az ephialtési reformok komoly belpolitikai változásokat idéztek elő, melyek nem voltak mentesek az egymással szemben álló politikai erők heves összeütközéseitől sem.⁴² Ilyen politikai környezetben a *nomophylaxok* testülete egyrészt egy kompromisszumos megegyezés eredménye lehetett a demokratikus és a konzervatív arisztokrata irányzat között.⁴³ Ephialtés valószínűleg már nem élt, amikor a testület létrejött, hiszen ő nem törekedett megegyezésre politikai ellenfeleivel. Ezért kellett meghalnia. Talán éppen Ephialtés halála után kialakult feszült helyzet és a további vérrontás elkerülése miatt született megegyezés a két politikai tábor között. Elképzelhető, hogy a demokratikus változásokat szorgalmazó erőknek bizonyos engedményeket kellett tenniük ahhoz, hogy az arisztokraták hozzájáruljanak fő védőbástyájuk, az *Areiospagos* hatalmának megnyirbálásához. Másrészt a kialakult feszült helyzetben a *nomophylaxok* biztosítékként is szolgálhattak, hogy míg a reformok meg nem szilárdulnak, és az *Areiospagos* jogait át nem veszik a fent említett intézmények, addig nem történik alkotmányellenes intézkedés. Valószínűleg ezt volt hivatva szolgálni a tisztviselők ellenőrzése és a törvényellenes javaslatok szavazásra bocsátásának megakadályozása.

Ha elfogadjuk, hogy a *nomophylaxok*at egy politikai megegyezés eredményeként hívták életre, akkor könnyen beláthatjuk azt is, hogy miért nem volt hosszú életű a testület. Miután kellőképpen megszilárdultak a demokratikus reformok, és sikerült a háttérbe szorítani a demokratikus berendezkedés ellenfeleit, már nem volt szükség a *nomophylaxokra*. Azt, hogy melyik évben bomlott fel a testület, nem lehet pontosan megmondani, de a legvalószínűbb időpontnak a 450-es évek tűnnek, amikor egymás után születtek az újabb demokratikus reformok (Ath. pol. 26.2–4). A *nomophylaxok* testülete csak a 4. század végén éled újjá phaléroni Démétrios alatt.⁴⁴

De mit értünk meg jobban ezek után az athéni történelemből, ha egy gyanús hely alapján feltételezzük egy testület rövid idejű fennállását, hangozhat jogosan a kérdés. A források hiánya miatt valóban sok kérdés nyitva marad. Nem tudunk például választ adni arra a kérdésre, hogy kik közül vagy mi alapján választották ki a testület tagjait. De legalább ennyi, ha nem több kérdés marad megválaszolatlan akkor is, ha nem veszünk tudomást erről a beszámolóról, és csak egy lexicographus tévedését látjuk benne. Ha viszont nem zárjuk ki azt, hogy a törvényörök testülete, átvéve az *Areiospagos* egyes feladatait, néhány évig működött Ephialtés reformjait követően, akkor talán a reformokról és az *Areiospagos* műkö-

⁴² Wallace: *The Areopagos Council, to 307 B. C.*, 92–93.; Rhodes: *A Commentary on the Aristotelian Athenaion Politeia*, 322.

⁴³ Ezt a lehetőséget már Jacoby is felvetette, de elképzelését nem fejtette ki. Lásd: Jacoby: *Die Fragmente der griechischen Historiker III. B Suppl.*, 245. 24. jegyzet. Ferguson szerint a *nomophylaxok* az 5. századi Athénban csupán írnokok voltak, akik a törvényekre vigyáztak a *nomophylakeion*-ban. Lásd: Ferguson, W. S.: *The laws of Demetrius of Phalerum and their guardians*. Klio, Jg. 11. (1911) 272–273. Ferguson elképzelését, semmilyen forrás nem támasztja alá, emellett nincs adatunk arról, hogy az 5. században létezett volna Athénban *nomophylakeion*.

⁴⁴ A *nomophylaxok* 4. századi működéséről lásd: O’Sullivan: *Philochorus, Pollux and the Nomophylakes of Demetrius of Phalerum*, 55–61.; Ferguson: *The laws of Demetrius of Phalerum and their guardians*, 256–276.

déséről is többet megtudhatunk. A *nomophylaxok* tevékenysége a reformok után egyrészt alátámaszthatja azt a feltevést, hogy az ephialtési reformok és általában a demokratikus változások sokkal összetettebb folyamatok során mentek végbe az 5. századi Athénban, mint ahogyan azt az *Athéni állam* közvetíti számunkra, másrészt ha elfogadjuk, hogy a testület örökölte az *Areiospagos* jogait, akkor talán közelebb kerülünk annak a kérdésnek a megválaszolásához is, hogy mit jelentett a *nomophylakia*, és milyen jogokat gyakorolt, majd vesztett el 462-ben az *Areiospagos* tanácsa.

FÜGGELÉK

Az alábbi táblázat az *Atthis* könyveinek feltételezett időrendi felosztását jelzi. A táblázatot Jacoby felosztása alapján készítettem.⁴⁵

KÖNYV:	KEZDETE:	VÉGE:
I–II. könyv	Kekropstól	683/2 v. 595/4
III. könyv	683/2 v. 595/4	462/1
IV. könyv	462/1	404/3
V. könyv	404/3	360/59
VI. könyv	360/59	318/17
VII–VIII. könyv	318/17	307/6
IX. könyv	307/6	302/1
X–XVII. könyv	302/1	262/1

IVÁN TÓTH

Guardians of the Law in Athens in the 5th century BC. Notes to the History of Ephialtes' Reforms.

The paper analyses a short account by the Athenian historian Philochoros – summarized in the *Lexicon Cantabrigiense* (FGrHist 328 F 64) – about a board of guardians of the law, or *nomophylakes*. According to the *Lexicon* this body was set up in the mid-fifth century in order to compel the magistrates to observe the laws, its members participated in the assembly and the council with the aim of preventing the enactment of anything deemed disadvantageous for the polis or unlawful. That the *nomophylakes* really existed in the mid-fifth century has long been debated. Citing philological arguments, historians either reject or accept the authenticity of the account of the *Lexicon Cantabrigiense*. These philological discussions, however, do not bring us closer to whether this body functioned or not. In my view, acceptance or rejection of the *nomophylakes'* existence after Ephialtes' reform is rather a matter of historical probabilities. Therefore it seems more adequate to examine whether Philochoros' guardians of the law can be integrated into the history of Ephialtes' reform. On the basis of this historical standpoint, I make an attempt to demonstrate that the body of the *nomophylakes* emerged from an agreement of the two opposing political parties, inheriting certain functions of the *Areiospagos* after Ephialtes' reform.

⁴⁵ Jacoby: *Die Fragmente der griechischen Historiker III. B Suppl.*, 253–254.